

Дурень зі ступою

Ольга Мак

Частенько чуємо, як люди кепкують, що хтось там носить з чимось там, неначе дурень зі ступою. Та не всі знають і не всі пам'ятають уже, звідки така приказка взялася. А воно, бачите, була колись така пригода:

Жив собі один чоловік. Не те, щоб був злидар, але й не який там багач. Мав хату, пару волів, воза і ступу. Та було в того чоловіка ще й синів троє: два розумних, а третій дурний. І як прийшлося тому чоловікові вмирати, то він відписав на найстаршого сина хату, середущому присудив пару волів із возом, а наймолодшому, дурному, — ступу^[1].

От люди й кажуть тому дурневі:

— А що, Іване, скривдив тебе батько? Братам — хату й воли з возом, а тобі лишень саму ступу!

— А чого там! — відповідає дурень. — Мені ступа наймиліша: я її завжди можу з собою носити, а хати чи волів не міг би.

— Тю, дурню! — сміються люди. — Та навіщо ж тобі її носити?

— Бо я зроду любив ступи носити.

— А вже носив коли?

— Не носив, бо не мав. А тепер маю, то й носитиму.

— Та вона ж важка-важенна!

— Нічого, — каже дурень, — у мене сили доволі.

Сміються люди, але що з дурного питати?

І так воно пішло, як дурний сказав. Ідуть, бувало, брати в поле і беруть зі собою коси, чи там якесь інше знаряддя, а дурень — ступу. Ідуть брати на весілля, чи там на христини, то один бере паляницю, другий — пляшку горілки, а дурень — знову ступу. Ідуть до церкви — дурень і до церкви ступу на плечах двигає. Удвоє згинається, мало дороги носом не поре, крекче, але несе.

От якось вибралися брати на ярмарок. Запрягли волів, сіли на віз і поїхали. А наймолодший брат за ними пішки йде і ступу на плечах таскає. Аж поперек йому тріщить, піт очі заливає, ноги підгинаються.

— Та ти, дурню, клади вже ступу на віз! — кажуть брати.

А дурень:

— Е-е, ні, братці! Ще чого доброго з нею може щось статися. Краще вже я її нестиму.

От приїхали вони на ярмарок, щось там продали, щось купили, а тоді пішли до корчми по чарці горілки випити. Чи багато там випили, чи мало, чи довго сиділи, чи ні, але за той час їм цигани волів украли. Зостався самий віз із дишлем. Що його у світі Божому робити?! Хоч бери і людям на сміх сам у воза запрягайся та й вези додому. Подумали брати, подумали і вирішили воза продати. Як той казав: узяв чорт корову — нехай бере й теля.

Продали воза, взяв той середущий брат гроші за пазуху, та й тьопують додому пішки. Ідуть та й ідуть, коли ж брат лап за пазуху, а пазуха порожня: згубив гроші! Отже, ні волів, ні воза — пропала батькова спадщина!

Приходять вони вже в село, а тут нова біда: старшого брата хата згоріла. І той уже спадщини не має. Тільки дурний радіє.

— Бачите, — каже, — тепер я серед вас найбагатший! Спасибі покійному батькові, що мене найкраще обділив!

Спересердя старші брати мало його не побили, та погамувалися: завіщо його бити, коли він дурний!

Посідали брати й зажурилися: що його робити, що починати, коли ні до чого й рук прикласти? Подумали, подумали та й урадили.

— Ходімо, — кажуть, — у світ мандрувати, кращої долі шукати.

От побрали вони торби на плечі, взяли трохи сухарів та ще там чого й пішли. Старші брати з торбами, а наймолодший таки зі ступою.

Ідуть вони від села до села, від міста до міста та й зайшли далеко — аж за треті ріки, за треті ліси, за треті гори. Прийшли в якесь місто, а там люди такі бідні, такі зажурені, що й не сказати.

Питають їх брати:

— Чого це ви, люди, такі бідні й такі зажурені?

— Спало на нас лихо велике, — відповідають люди: — завівся тут гурт розбійників, — дванадцять чоловіків, а тринадцятий отаман, — і життя від них нема. То палять, то грабують, то вбивають, а такі всі силачі, що ніхто не важиться їх половити.

— Оце справді нещастя! — кажуть брати. — Тікаймо ж мерщій із цього міста, бо ще й ми можемо у біду попасти.

Вийшли вони на дорогу та й подалися чимдуж геть. Старшим братам легко з порожніми торбами за спинами (бо вже всі харчі поїли), а молодшому зі ступою непереливки.^[2] Вже що й ступа важка, а й від голоду обімлів. Ледве ноги волочить.

Йдуть брати, поспішають, та все полем, та все полем, та так їх і ніч у полі застала. Ані тобі села, ані якої хати — лишень один старий дуб при дорозі.

Кажуть старші брати:

— Отут під цим дубом і заночуємо. А ти, — наказують молодшому, — виліз на цього дуба та подивися довкола, чи справді де розбійників не видно.

— Добре, — відповідає той. — Лишень, поки я лазитиму, ви тут моєї ступи постережіть, щоб з нею чого не трапилось.

— Та вже постережемо. Лізь!

Виліз дурень на самий вершечок дуба, подивився на всі боки та як не закричить:

— Ой, браття, справді розбійники їдуть! Дванадцятро їх, а попереду отаман. Усі на конях і просто на цей дуб дорогу держать!

Полякалися брати. Що тут у світі Божому чинити, коли від розбійників смерть певна, а сховатися нема де?

То старший брат і каже:

— Лізьмо, брати, на цього дуба! Бачите, який він густий та кучерявий? Як виліземо височенько та сховаємося між листям, то розбійники нас і не побачать.

Кинулися два старші брати на дуба дертися, а наймолодший притьмом[3] униз ізлазить.

— Ти куди?! — кричать брати. — Хочеш розбійникам у лабеті попасти?

А дурний:

— Ступа!.. Ой, моя ступа!.. Мушу її з собою взяти!..

— Та чи ти знависнів[4]! — аж сичать брати. — Як ти зі ступою на дерево лізтимеш? Покинь її!

Взялися брати разом, підсаджують ту ступу на дуба...

— Ба ні, не покину! — каже дурень. — Гріх батьковий спадок розбишакам покидати. Пособіть, братці, щоб вони мене тут не застали!

І що з дурнем робити!

Взялися брати разом, підсаджують ту ступу на дуба, мало не перериваються, та стогнуть, та сопуть, та дурня лають. А він і не гнівається, тільки дякує за поміч.

Ледве-ледве виперли ту ступу на дерево, примостили з нею дурня на грубій гілляці й наказують:

— Гляди ж, тримай добре, бо, як зірветься — сам знаєш...

— Я триматиму, братики, триматиму, — каже дурень. — Не випущу батенькового спадку з рук.

А тут уже й розбійники приїхали — дванадцять усіх, а отаман тринадцятий. Поздіймали міхи з сідел, коней потриножили і на попас пустили, а самі заходилися добро ділити. Десять ізнову великий грабунок учинили, бо понавозили й одержі дорогої, і зброї щонайкращої, і срібла-золота цілу купу.

Ділять розбійники, ділять, а брати з дуба вниз позирають, дух затаївши, й очам віри не ймуть. Ніколи ще такого багатства не бачили.

От поділилися розбійники добром, кожен свою пайку загорнув, а тоді розвели вогонь, приставили до нього величезний казан та й стали кашу варити. Пішов дим угору, і дурневі в носі закрутило. От він і шепче:

— Братики, дуже мені в носі вертить — зараз чхну!

— Не чхай! — сичать брати, злякавшись. — Не чхай, дурню, бо розбійники почують і буде нам отут амінь!

— Коли ж бо... коли ж бо не витримаю! — відповідає дурень та й: — Апчихи!

Та так чхнув, що йому аж булька з носа вискочила і — хляп! — розбійникам у кашу.

Позривалися харцизяки й закричали:

— Хтось є на цім дубі! Хтось чхнув нам у казан!

А отаман:

— Та ні! То якась пташка там собі гніздо звела, напевно. Бач, клята, нам кашу спаскудила. Висипайте цю геть, хлопці, приставляйте другу!

Вивернули розбійники кашу з казана і приставили другу. Варять-варять, уже каша майже готова, та так смачно пахне!

А дурень знову до братів пошепки:

— Братці, так мені слина котиться від того запаху, що не можу витримати: зараз плюну.

— Не плюй, дурню! — брати з кулаками до нього — Не плюй, бо розбійники догадаються, і буде нам отут амінь!

Та де там! Дурень — тьху! — і знову просто розбійникам у казан.

Знову посхоплювалися харцизяки:

— Таки хтось є на дубі! Нам у кашу плюнув!

— Дурні ви, дурні! — отаман їм. — Кажу ж вам, що то якась пташина з гнізда капостить. Вивертайте й цю кашу, приставляйте свіжу! Та перенесіть вогонь на другий бік дерева, щоб не був під гніздом.

Послухали розбійники отамана і зробили, як він казав. Утретє засипали свіжу кашу й далі варять. Варили, варили, поки й зварили. Посідали довкола казана, ложки з-за халяв повитягали і вже їсти збираються.

Аж тут дурень на повний голос:

— Братці! Не втримаю! Ступа летить! Ступа!..

Брати ще й слова сказати не встигли, а ступа — гур-гур! — з дуба та й геп у казан! Кількох розбійників убила, інших покалічила, а решті гарячою кашею очі позахляпувала.

Полякалися душогуби, хотіли б тікати, та не можуть: той осліп, а той з землі не зведеться. А три брати, теє побачивши, притьмом з дуба позіскакували, розбійників пов'язали, пів казана каші у копи вклали^[5] і стали радитися, що робити.

— Ви, мабуть, сидіть тут і розбійників та добра стережіть, — каже старший брат. — А я возьму коня, скочу до міста та й дам людям знати. Хай роблять, як хочуть.

Так вони й зробили. Поїхав найстарший брат до міста і привів зі собою сторожу і самого старосту. Розбійників, які ще живі були, зараз у кайдани закували і повезли у тюрму, а мертвих поховали.

І настала велика радість. Люди дякували трьом братам і запрошували їх залишитися у місті на все життя. Та брати не схотіли, бо скучили за рідною стороною. То тоді міщани дали їм великого кованого воза, пару гарних коней, а на віз наклали всякого добра і торбу золота.

Їдуть старші брати возом, а дурень позаду пішкує зі ступою на плечах.

— Та покинь ти ту ступу! — кажуть старші молодшому. — Навіщо вона тепер тобі здалася?

— Таке вигадайте! — відповідає наймолодший брат. — А що ж я, бідний-дурний, буду вартий без ступи?

— То клади її на віз.

— Не покладу! — знову каже молодший. — Я вже на те дурнем і вродився, щоб на собі ступу довіку носити.

^[1] Ступа — пристрій для оббивання луски з зерна: гречки, проса, ячменю тощо.

[2] Непереливки — трудно, важко.

[3] Притьмом — скоро.

[4] Знависнів — здурів.

[5] Укласти в копи — дуже багато їсти, з'їдати чого-небудь.